

مدرسه‌ای که موزه شد

این روزهای دارالفنون دیدن دارد

گزارشگر: سمانه آزاد
عکاس: مریم فرحی

دوره ناصرالدین شاه به آن‌ها نیاز داشت. البته دارالفنون در دوره حیات خود، تنها این حوزه و رشته‌ها را به خود ندید، بلکه در هر دوره، براساس نیازهای جدیدی که احساس می‌شد، رشته‌های جدیدی به مدرسه اضافه یا از آن حذف می‌شد. مثلاً پس از سال‌ها رشته‌های توپخانه، پیاده‌نظام و سواره‌نظام از مدرسه حذف شد. در نتیجه، مدرسه کارکرد نظامی‌گری خود را از دست داد. همچنین، با افتتاح دانشگاه تهران و انتقال آموزش‌های طب و داروسازی به آن، این دو رشته نیز از آموزش‌های مدرسه حذف شد. به قول آقای **ابوطالب حافظی**، مدیر موزه دارالفنون، «گرچه بعد از حذف این رشته‌ها مدرسه به سطح یک دبیرستان رسید، اما مهم این است که مسئولان امر، رشته‌هایی را طراحی می‌کردند که بتواند جوابگوی نیاز جامعه باشد. در دارالفنون به موضوع آموزش براساس نیاز اهمیت زیادی داده می‌شد؛ حتی بنای اولیه مدرسه نیز براساس نیازسنجی ساخته شده است.»

پیوند علم و عمل

«آموزش براساس نیاز روز» تنها ویژگی مدرسه دارالفنون نبود. در این مدرسه تاریخی، آموزش نظری و عملی در کنار هم بود که نه تنها در زمان خود، بلکه اکنون هم ویژگی مهمی محسوب می‌شود. برای مثال، در رشته طب، ابتدا درس‌ها به صورت نظری بود، سپس پس از یک سال شاگردان طب و جراحی را به مرخصی‌خانه می‌بردند و به صورت عملی آموزش می‌دادند. نخستین آموزش بالینی آن‌ها هم در آوردن سنگ مثانه بود که دکتر **پولاک** انجام داد. همچنین، **موسیو فوکنتی** معلم فیزیک و شیمی و داروسازی در سال ۱۲۷۲ ه.ق وسایل یک آزمایشگاه مناسب با کار خود را آورد و از آن تاریخ دانش‌آموزان در آزمایشگاه نیز فعالیت داشتند.

فراز و فرودهای یک مدرسه

از یک نظر می‌توان فعالیت دارالفنون را به چهار دوره متفاوت تقسیم و فعالیت‌هایش را بر این اساس بررسی کرد. **دوره اول** از سال تأسیس (۱۲۳۱ ه.ش) تا یک سال بعد از مرگ ناصرالدین شاه است. آقای حافظی درباره این دوره می‌گوید: «از آنجا که در این دوره رؤسا

آموزشی‌اش، مدتی است روزهای متفاوتی را تجربه می‌کند؛ یعنی درست از زمانی که به موزه و نمایشگاه سیر تاریخی آموزش و پرورش ایران تبدیل شده است. با هم سری به این موزه می‌زنیم.

مدرسه دارالفنون در سال ۱۲۶۸ ه.ق (۱۲۳۱ ه.ش) به همت امیرکبیر تأسیس شد. شاید بتوان نخستین و مهم‌ترین هدف امیرکبیر از ساخت این مدرسه رافع نیازهای کشور در آن دوره دانست؛ دوره‌ای که جنگ‌های طولانی **عباس میرزای ولیعهد** با روسیه تزاری عمدتاً به شکست منجر شده بود، چرا که ایرانیان با سلاح‌های قدیمی توان مقابله با روسیه مجهز به سلاح‌های روز را نداشتند. گرچه نیازهای کشور به همین جا ختم نمی‌شد و نیاز به دانش پزشکی روز، به خصوص با شیوع بیماری‌هایی مانند وبا و آبله، بیش از پیش نمایان بود. اکنون، با نگاهی به رشته‌هایی که در این مدرسه تدریس می‌شد، می‌توان به کار هوشمندانه امیرکبیر در تأسیس این مدرسه پی برد: رشته‌های پیاده‌نظام، سواره‌نظام، توپخانه، معدن‌شناسی، فیزیک و شیمی، طب و داروسازی؛ یعنی همان حوزه‌هایی که ایران

۱۳۹۳ سال صد و شصت و دومین سالگرد تأسیس مدرسه دارالفنون است؛ مدرسه‌ای که به همت **امیرکبیر** ساخته شد تا چراغی باشد که جامعه ایران آن زمان را روشنایی بخشد و بخشید. دانش‌آموختگان همین مدرسه بودند که در جنبش مشروطه تأثیر بسیاری داشتند: از **صنیع‌الدوله** و **احتشام‌السلطنه**، اولین و دومین رؤسای مجلس شورای ملی گرفته تا **میرزا جهانگیرخان**، مدیر روزنامه تأثیرگذار **صوراسرافیل**. کیست که نداند دکتر **محمد قریب**، **فریدون آدمیت**، **علی اکبرخان نفیسی**، **عباس اقبال آشتیانی**، **یدالله سجایی**، **فرهاد فخرالدینی** و **محمدحسین بهجت** (شهریار) از فارغ‌التحصیلان این مدرسه تاریخی بوده‌اند؟ مدرسه دارالفنون با پایان گرفتن حیات

و مدیران لایقی اداره دارالفنون را برعهده داشتند، دوره پرفروغی بوده است. نخستین مدیر این مدرسه **میرزا محمدعلی خان شیرازی** بود که امیرکبیر پیش از عزل خود از سمت صدارت، او را انتخاب کرده بود. پس از او **عزیزخان مکرری**، **امیرمحمد تومان** و **علی قلی میرزا اعتضادالسلطنه** (نخستین وزیر علوم ایران)، مدیریت مدرسه را به عهده داشتند.

دوره دوم از سال‌های آخر سلطنت ناصرالدین شاه تا انقلاب مشروطه را شامل می‌شود. در این دوره، مدرسه به لحاظ کمی و کیفی دچار افت می‌شود. به طوری که تعداد ۳۸۷ شاگرد آن در سال ۱۳۰۷ ه.ق به ۱۶۲ شاگرد در سال ۱۳۲۱ کاهش می‌یابد.

دوره سوم از انقلاب مشروطه تا سال ۱۳۱۳ به طول انجامید، در این سال، با تأسیس دانشگاه تهران، دارالفنون کارکرد دانشگاهی خود را از دست می‌دهد و به دبیرستان تبدیل می‌شود؛ البته دبیرستانی که همچنان علاقه‌مندان و داوطلبان خاص خود را دارد و به‌عنوان یکی از بهترین دبیرستان‌های تهران مطرح است.

دوره چهارم مدرسه از سال ۱۳۱۳ شروع و تا سال ۱۳۶۴ ادامه می‌یابد. در این دوره، مدرسه به روزهای پرفروغ خود بازمی‌گردد و فضای رقابتی حاکم بر آن به شناسایی استعدادها منجر می‌شود.

درس اول: وفاداری به میهن

گرچه دارالفنون دوره‌ها و فرازونشیب‌هایی را از سر گذرانده است، اما در همه این دوره‌ها یک چیز مشترک است و آن پرورش دانش‌آموزانی است که غالباً به میهن وفادار بوده‌اند؛ از فارغ‌التحصیلان نخستین دوره‌ها که کمابیش در انقلاب مشروطه مؤثر بودند، تا دانش‌آموختگان متأخرتر همچون دکتر محمد قریب، بنیان‌گذار طب نوین اطفال در ایران. آقای حافظی در این باره می‌گوید: «اکثر دانش‌آموزان مدرسه پس از پایان تحصیلاتشان در دارالفنون، برای ادامه تحصیل به اروپا سفر می‌کردند، اما به کشور بازمی‌گشتند. بیشتر این افراد پس از بازگشت به ایران یا به‌عنوان معلم در دارالفنون و بعدها در دانشگاه تهران مشغول به کار می‌شدند یا به مقام‌های مهم دولتی می‌رسیدند. بقیه دانش‌آموختگان مدرسه هم دست کمی از

این افراد نداشتند. ۷ نخست‌وزیر و ۲۵ وزیر، نتیجه بخشی از فعالیت‌های دارالفنون است.» فارغ‌التحصیلان مدرسه دارالفنون، مانند پایه‌گذار مدرسه، در پی روشنگری بودند و نجات ایران از استبداد و جهل و فقر: «بسیاری از مدارس در دیگر نقاط ایران، توسط دانش‌آموختگان دارالفنون ساخته شد. مثلاً **احمدخان دریایی** از محصلان دارالفنون بود که به حکمرانی بوشهر رسید. او در زمان استانداری بوشهر مدرسه سعادت را بنا کرد که به مدارس جنوب ایران معروف شد.»

اما این حس وطن‌دوستی و وفاداری به میهن از کجا سرچشمه می‌گیرد؟ آقای حافظی معتقد است، فضای حاکم بر مدرسه در ایجاد چنین روحیه‌ای بی‌تأثیر نبوده است: «وقتی محصلان می‌دیدند معلمان خارجی‌شان با همه وجودشان خدمت می‌کنند و داشته‌های خود را انتقال می‌دهند، حس می‌کردند خودشان هم باید برای کشورشان مفید باشند. یکی از این معلمان دکتر پولاک بود که رشته طب را تدریس می‌کرد. او کالبد بی‌جان خود را پیشاپیش فروخت تا دانش‌آموزان رشته طب بتوانند آن را کالبدشکافی کنند؛ پولاک پول حاصل از این معامله را نیز صرف ایجاد کتابخانه کرد. در چنین شرایطی، حس کمک به هم‌وطنان و پیشرفت کشور در ذهن محصلان دارالفنون شکل می‌گیرد. به نظر می‌رسد، نقش معلمان در این زمینه بسیار تأثیرگذار بوده است.»

مدرسه‌ای که موزه شد

گرچه سال‌هاست حیات آموزشی مدرسه دارالفنون به اتمام رسیده و به‌جای صدای تدریس معلمانی چون دکتر پولاک، دکتر فوکتی، **کرزیس**، **میرزا عبدالغفار نجم‌الدوله**، **شیخ محمدصالح اصفهانی**، **میرزا سیدعلی** و... صدای مرمت و بازسازی از این مدرسه به گوش می‌رسد، اما هنوز حتی دیوارهای مدرسه چیزی برای آموختن ندارند. اگر این روزها که مدرسه به موزه و نمایشگاه سیر تاریخی آموزش و پرورش ایران تبدیل شده است سری به آن بزنید، نکات بسیاری درباره تاریخ آموزش و پرورش کشور به‌دست می‌آوردید. در این موزه، اطلاعاتی درباره نظام آموزشی کشور از

سال ۱۳۰۲ ه.ش تاکنون در دسترس مراجعان قرار داده شده است. سیر تحول برنامه‌های هفتگی، چارت‌های سازمانی و ساختار تشکیلاتی آموزش و پرورش در دوره‌های گوناگون از جمله موضوعاتی است که در این موزه مورد توجه قرار گرفته است.

خانه وزیران آموزش و پرورش، خانه معلمان و نیز اتاق کتاب‌های درسی از دیگر قسمت‌های جالب این مدرسه - موزه‌اند. در این قسمت‌ها، رزومه کاری همه وزرای آموزش و پرورش کشور، از اعتضادالسلطنه تا دکتر **علی اصغر فانی**، دیده می‌شود. معرفی معلمان فرهیخته و تأثیرگذاری مانند **احمد آرام**، **عباس یمینی شریف**، دکتر **علی شریعتی**، شهید **مرتضی مطهری** و **جلال آل احمد** از دیگر بخش‌های موزه است که دیدن آن‌ها برای همه علاقه‌مندان به حوزه تعلیم و تربیت جذاب خواهد بود.

اگر سیر تحول کتاب‌های درسی نظام آموزشی کشور برایتان جذاب است، می‌توانید به این موزه نیز سری بزنید و کتاب‌های قدیمی را تورق کنید. آقای حافظی می‌گوید: «می‌خواهیم همه اسناد و مدارک در زمینه تعلیم و تربیت کشور را در معرض دید قرار دهیم تا به دانش‌آموزانمان شناسنامه و هویت ملی و نیز پیشینه غنی‌شان را نشان دهیم و آن‌ها را با گذشته کشور پیوند بزنیم. چرا که هر چقدر پیوند با ریشه و هویتشان قوی‌تر باشد نه باد مسموم بیگانگان می‌تواند آن‌ها را بلرزاند و نه ظواهر فرهنگ غربی می‌تواند جذبشان کند.»

گرچه امیرکبیر از زنده نگذاشتن که حتی شروع به کار مدرسه‌ای را که خود ساخته بود ببیند، اما کار او آن‌چنان اساسی و بنیادی بود که آن‌ها که جا پای قدم‌های این بزرگ‌مرد هوشیار گذاشتند و توانستند اهداف و منویاتی را که وی در نظر داشت عملی سازند؛ طوری که دارالفنون پیش‌درآمدی بر تأسیس دانشگاه تهران در سال ۱۳۱۳ شد.

موزه دارالفنون

← نشانی: تهران، میدان امام خمینی، ابتدای خیابان ناصرخسرو
← شماره تماس: ۰۲۱-۳۳۱۱۱۵۲۵